MARGINALITY AND MODERNITY IN THE ROMANIAN INTERWAR NOVEL

Dan Țăranu
Lecturer, PhD., Transilvania University of Brașov

Abstract: I argue that by focusing on the topos of marginality and its representations in the novels of the Interwar period, we can put forward a new way of linking the individual expression of the text with the wider sociological context. By treating literature and especially the novel as a conduit for complex and sophisticated transformations of the literary and social imaginary, we can learn more about the nuances and meanings of a new identity that became problematic in the process of modernization. Furthermore, we do not need to abandon close reading, but to identify new topics and instruments that help us find deeper meanings and connections between the literary text and the social background and challenges.

Keywords: marginality, literary imaginary, social identity, modernization, literary topos

În perioada interbelică, proza românească a cunoscut una dintre cele fertile și creative perioade ale sale. Deși stereotipică, această afirmație este, cred, greu de combătut. Pe de altă parte, a o argumenta, altfel decât cantitativ, rămâne un proiect deschis. Analizele consistente orientate către surprinderea mutațiilor produse la nivelul imaginarului literar nu sunt, din păcate, foarte multe (*Arca lui Noe*, fiind, în continuare, un reper important pentru acest tip de proiect, deși se articulează pe alte fundamente decât cele pe care le voi discuta în continuare). Predomină discursul critic care se concentrează, în primul rând, asupra elementelor tehnico-stilistice, cel centrat pe „viața și opera" unui autor sau pe evoluția genului și a speciilor literare. Pe de altă parte, au apărut destule proiecte menite să contracareze insistența asupra analizei de text sau a specificității texturii unui univers romanesc sau al altuia, paradigma numită *distant reading* fiind, probabil, cea mai vizibilă, fără a avea deocamdată un impact deosebit și la nivel concret sau la avansarea înțelegerii asupra perioadei interbelice (și mă rezum aici doar la ea, observând însă că între proclamație și rezultatele concrete distanța e în continuare la fel de mare ca cea dintre perspectiva global-statistică și conținutul romanelor pe care le inventariază). În acest context, în care vechile modele par ineficiente sau datate, iar cele noi încă nu au depășit statutul de intenție, e necesară, cred, explorarea altor tradiții de sociologie literară, care cuplează panoramele și configurațiile statistice ale apariției și istoriei romanului cu imanența textului. Demersul meu se înscrie în această direcție de studiu interesată de diversele modelări și evoluții ale imaginarului literar, centrându-se, în continuarea studiului publicat deja, *Toposul marginalității în romanul românesc. Vol. I – Dimensiuni ale marginalității*, Editura Muzeului Literaturii Române, București, 2013. pe toposul marginalității și dezvoltările / explorările sale ficționale.

Fără a îmi propune să fiu exhaustiv și să ofer aici o hartă completă a modului în care este utilizată (ca topos) marginalitatea sau a modului în care este percepută de autorii pe care îi voi discuta, voi încerca să urmăresc traseul evoluției toposului literar al marginalității de la o înțelegere convențională, atribuită unilateral, la caracterul problematic, reflexiv, bifocal, al unei marginalități internalizate. Aceste categorii dominante de înțelegere a marginalității propun o

formulă specifică. Cea atribuită se fundamentează pe un modul binar (centru – periferie; eu – societate, trecut - prezent), presupunând o instanță care judecă și atribuie și un receptor care suportă o etichetare, o atribuire de trăsături sub forma unui set identitar definitoriu (fie pozitiv, fie negativ). Pe de altă parte, celălalt pol e reprezentat de ceea ce am numit marginalitate bifocală sau negociată pe o formulă paradoxală, ambivalentă sau a intermediarității, tradusă într-o dublă raportare, atât la grupul exterior care atribuie trăsături, cât și orientată către sistemul de referință intern al grupului (sau individului) etichetat ca marginal. Din acest punct de vedere, un individ se poate confrunta cu un set foarte variabil de răspunsuri identitare, fiind obligat să negocieze între sisteme de referință concurente, uneori contrare, care necesită din partea lui un efort de adaptare și de înțelegere unitară. Marginalitatea atribuită funcționează pe un model disjunctiv, dihotomic, cuprins în formula „sau-sau", marginalitatea bifocală presupune o integrare parțială, o fuziune instabilă de orizonturi culturale, tradusă în formula, complexă, pentru că presupune o simultaneitate paradoxală, „și-și;nici-nici".

Dacă aceste formule concentrate susțin paradigme interpretative ale experienței sociale, ele vor putea migra din discursul social și în alte tipuri de discurs sau vor putea intra și în componența altor topoi. Analiza poeticilor marginalității în romanul românesc interbelic va descrie, deci, modul în care autorii perioadei utilizează toposul marginalității în construirea propriilor repertorii textuale și tipul de imaginar pe care aceste repertorii îl generează. Deoarece discutăm despre mutații la nivelul imaginarului, acest proces nu este unul strict cronologic. Există formule concurențiale, reîntoarceri, dialog între multiple reprezentări ale marginalității. Cheia de lectură pe care o propun este aceea că, începând cu sfârșitul secolului al XIX-lea, se manifestă în literatură (inclusiv în cea română) un nou mod de a înțelege identitatea (individuală și socială). În această nouă percepție, marginalitatea este un topos asociat mai întâi cu alte teme și motive, ocupă un loc secundar sau este abandonat pe parcurs de către autori, dar se stabilizează și devine extrem de important la sfârșitul deceniului al treilea. Alegând marginalitatea ca vehicul pentru a ne conduce prin meandrele imaginarului literar, urmându-i, deci, liniile de evoluție, se poate rediscuta și reevalua semnificația modernismului. Distribuirea autorilor, pornind de la această pistă interpretativă și accesând „lumile" construite în perioada interbelică, poate confirma niște percepții deja standardizate, dar poate crea și surprize și modificări ale clasificărilor deja instituționalizate. Proza modernă sau modernistă a fost, de regulă, asociată în discursul criticii literare cu apariția unor noi medii și a unor noi tehnici de investigare a lor (analiza psihologică fiind la mare preț), cu modificările morfologice și formale ale structurii romanești. Dacă toate aceste afirmații au o pondere indiscutabilă ca premisă a oricărei discuții teoretice, întrebările la care trebuie să căutăm încă răspuns sunt, cred, din ce perspectivă și în ce regim al imaginarului sunt prezentate aceste noi medii? Analiza psihologică a ce/a cui și din ce poziție este ea operată? Modificările formale și structurale afectează și reprezentările individului, reprezintă ele și o regândire a individului, oferă o altă cale de acces către un imaginar în curs de formulare/ apariție?

Pentru că am discutat la început despre tradiții sau modele teoretice și necesitatea unei reînnoiri a perspectivei, trebuie menționat un volum care a avut parte de prea puțină recunoaștere și un impact mai degrabă redus la nivelul percepției critice a romanului românesc. Cu un studiu introductiv (și cu girul unei coordonări la nivelul viziunii) de Paul Cornea, *De la N. Filimon la G. Călinescu*, Editura Minerva, 1982 își propunea să integreze în analiza unor autori mai mult sau mai puțin consacrați, de la Rebreanu la Gib Mihăescu, instrumente de sociologie a literaturii preluate și, desigur, adaptate și rafinate prin teoriile asupra sociologiei și literaturii ale cercetătorului francez de origine română, Lucien Goldmann. Dialogul dintre

descoperirile și propunerile unor cercetători aflați, în mare parte, la primele volume de critică (Aurel Sasu, Mariana Vartic, Valentin Tașcu ș.a.) și critica literară, spuneam, nu s-a produs sau nu a avut efecte reale și, cu certitudine, ideile lor merită rediscutate pe larg. Voi reveni, de altfel, un pic mai târziu la câteva dintre observațiile acestor autori. De asemenea, ar trebui retestată, mai ales într-o recrudescență, dacă nu efervescență, a modelelor de analiză literară inspirate direct din Marx sau din Lukacs, viabilitatea modelului original al lui Goldmann. Extrag deocamdată din conceptele-cheie folosite de sociologul francez, care au, cu siguranță, importanță teoretică, deși pot fi vulnerabile astăzi, dar nu și datate, ideea de „structură semnificativă". Astfel, afirmă Goldmann, o structură semnificativă se revelează în condițiile în care „trebuie izolat procesul fundamental al transformării istorice a structurile. Persoanele, grupurile și clasele sociale sunt cei care elaborează structuri care au ca scop asigurarea unui echilibru. Și, desigur, atunci când aceste structuri nu mai sunt funcționale, ei sunt obligați să elaboreze unele noi. Rolul esențial al sociologiei este acela de a descoperi elementele în curs de transformare ale vechii structuri înainte ca acestea să devină manifeste, să caute ceea ce este virtual în aceasta" [1].

Miza mea este să demonstrez că există o astfel de tranziție și că ea articulează una dintre cele mai importante mutații ale prozei românești interbelice și să utilizez ca vector al acestei transformări reprezentările marginalității în romanele din perioada 1900-1945. Apariția unui nou mod de a gândi/crea marginalitatea este doar un element dintr-o rețea dinamică de reprezentări ale repertoriilor textuale. Studierea ei izolată nu va reuși să surprindă fundalul față de care „se reacționează". De asemenea, a o trata individual ar implica să o considerăm ca un punct terminus, un apogeu al discursului posibil despre marginalitate. Prefer să o înțeleg ca pe o nouă posibilitate deschisă prin operele anumitor autori, instabilă, mobilă, greu de surprins și articulat prin discursul ficțional, dar importantă tocmai prin acest caracter eluziv care îi demonstrează noutatea și potențialul semantic neexplorat, ea fiind, pe modelul lui Goldmann, în omologie cu apariția (sau necesitatea ei) unei noi structuri interpretative a unei lumi în schimbare. În această perioadă deci, formele dominante de înțelegere a marginalității, construite și elaborate în romantism, se modifică, prin incorporarea altor elemente, excluse sau minimalizate, prin schimbarea perspectivelor sau raporturilor dintre diferite elemente ale repertoriilor textuale convenționale până la dezvoltarea unui univers ficțional în care noul imaginar devine dominant.

Cea mai persistentă formă de reprezentare a marginalității la începutul secolului al XX-lea, prezentă atât în dezbateri culturale, ideologice, dar aproape monopolizând imaginarul literar a fost, un pattern creat în descendență romantică care se fundamenta pe o constelație de dihotomii, capabile să ilustreze configurații axiologice diverse, întărindu-se mutual, majoritatea fiind extrase dintr-un rezervor superficial de idei romantice: individ vs. societate, comunitate organică vs. societate impersonală, coruptă/corupătoare, natura vs. mercantilism (deci supremația artificialului și a denaturării prin spirit comercial). Figura (ideo)logică dominantă a acestor discursuri era disjunctivă: „sau – sau", funcționând pe principiul unei polarități care

1 Neavând acces la original, ofer citatul din ediția în engleză a eseului lui Goldmann, în traducere personală: „One must isolate the fundamental process of the historical transformation of structures. It is men, groups and social classes that elaborate structures oriented toward providing them with equilibrium. And, of course, when such structures are no longer functional, they elaborate new ones. The essential task of sociology is to discover the transforming elements of the old structure before they have become manifest, to seek what is virtual in it." Lucien Goldmann, *Essays on Method in the Sociology of Literature,* (trad. în lb. engleză, William Q. Boelhwer), Telos Press, St.Louis, MO, 1980, p. 42.

îngloba majoritatea noțiunilor culturale semnificative: discursul moral, etnic, estetic etc. Prozele lui Vlahuță, Al. Brătescu Voinești, Agârbiceanu, Sadoveanu, Cezar Petrescu păreau a rezolva prin aplicarea unei grile dihotomice realitatea socio-culturală a primelor decenii ale secolului al XX-lea, rezervând literaturii un rol compensator și nobil. Curând, însă, această formulă și-a atins limitele discursive și explicative. Mai precis, se poate argumenta că ea și-a relevat nu doar lipsa de adecvare la contextul modernității, ci și profunda contradicție pe care era construită. Intelectualii care promovau ruralitatea și tradiționalismul, reflectându-le literar prin amplificarea maniheistă a inadaptării, au sesizat (unii dintre ei) că între militantismul ideilor promovate și existența lor exista o falie care se adâncea odată cu accelerarea modernizării României interbelice. Deși valorizau profund tradiția și comunitatea, solidaritatea cu suflete simple, ei trăiau o viață în continuă sofisticare și care se adapta, măcar formal, ipotetic, din ce în ce mai mult democrației urbane. Profesori, gazetari, cronicari ai vieții mondene, ei promovau idilic sau prospectiv imaginea marginalului inocent, trăind în armonie cu natura, de fapt o contra-proiecție a traiectoriilor biografice și profesionale posibile pentru acești autori ajunși în marele Oraș. Dacă Ibrăileanu a rezolvat (teoretic, nu în roman) contradicția, asumându-și rolul iluminist de a conduce masele și de a unifica artificial problematica țăranului cu imaginarul urban în plin proces de formare și rafinare, alți autori au ales calea regresivă a construirii de universuri alternative în care termenul pozitiv, tradițional a absorbit termenul progresiv, anihilându-l. Desigur, contradicția s-a păstrat, căci frumoasele colțuri imaginare reconstruite arhaic de Sadoveanu, de exemplu, erau niște reacții la o problematică pe care autorul o evita astfel, prefăcându-se că ea nu are o valoare reală, autonomă, alta decât a semnala căderea ireversibilă în istorie, deși tocmai omisiunea ei îi releva importanța. Cezar Petrescu a încercat să aducă împreună acești doi poli în *Calea Victoriei,* de exemplu, dar mecanismele de formare a imaginarului său au cenzurat orice formă de suprapunere a celor două coduri. Tânărul idealist are două variante: fie se întoarce acasă, evitând marele pericol al orașului, fie rămâne în oraș și își pierde sufletul, se lasă contaminat de miasmele morale ale capitalei și se pierde în mulțimea parveniților care umplu calea Victoriei. *Tertium non datur*. De altfel, voluminoasa operă a lui Cezar Petrescu demonstrează același „tezism care ignoră realitatea socială”[2]. Am citat deja demonstrația lui Zigu Ornea, care vede în evoluția prozei lui Cezar Petrescu o simplă rearanjare a termenilor „în același dispozitiv”[3]. Matricea generatoare a textelor sale este invariabilă. Niciodată cele două dimensiuni prezentate dihotomic ale realității nu interferează în conștiința personajelor sale. Ele sunt exclusiv construite în termeni disjunctivi, „sau/sau”. Dacă un analist ambițios al operei lui Cezar Petrescu care are, altfel, partea sa de valoare estetică, mai ales în *Întunecare*, va descoperi excepții de la tezismul dihotomiilor, acestea vor confirma, cum se întâmplă, regula, iar regula este urmată strict de autor și ea menține mereu în opoziție componente ale realității care, în mod normal, se întâlnesc inevitabil. De exemplu, în volumul mai sus-menționat, într-un eseu excelent, de altfel, Valentin Tașcu se apropie cel mai mult de o identificare a unui nou tip de problematică în romanele lui Cezar Petrescu (și nu numai), atunci când discută despre personajul Radu Comșa din romanul *Întunecare*, aproximând, fără să aprofundeze însă, complexul bifocalității și al presiunii identitare subsecvente: „Drumul spre această clasă (a noilor îmbogățiți după război – n.m.) îi este de altfel cu bună-știință refuzat și o întoarcere la mediul de ascensiune nu mai e posibilă. Va încerca atunci să se reintegreze mediului de plecare, dar nici aici nu va reuși. Pentru clasa țărănească și cei de acasă e un «domn», un străin;

[2] Z. Ornea, *Tradiționalism și modernitate în deceniul al treilea,* Ed. Eminescu, București, 1980, p.501.
[3] *Ibidem*.

pentru foștii săi colegi și combatanți – un visător incorigibil, un tip nepractic pentru boierii pe care i-a părăsit, un abandonat (…) lucru care îi va pecetlui definitiv destinul: continua pendulare între două lumi, fără să îl asimileze practic niciuna”[4]. Intuiția criticului nu este însă valorificată până la capăt (ea este asociată aproape exclusiv cu experiența primului război mondial) pentru că acest tip de experiență nu este proeminent în proza lui Cezar Petrescu și indică o problematică emergentă și foarte slab reprezentată în proza românească de până atunci. Din acest motiv, e de presupus că nici romancierul nu a reușit să o urmărească în întreaga ei complexitate, preferând soluțiile mai confortabile, de tratare antitetică a realității. Însă alți romancieri au făcut-o, convingător și cu rezultate remarcabile.

Se poate specula că tipul tânărului inocent, idealist devenea cu atât mai ofertant, că i se atribuia o marginalitate simbolică, cu cât el se îndepărta, de fapt, de realitatea manevrată pragmatic, la nivel cotidian. Cu cât imersia în spațiul urban, problemele de apartenență la o breaslă liber-profesionistă, implicarea în politică, accesul la surse de informare și seturi de valori moderne erau mai mari, cu atât modelul unei vieți lipsite de complexitate, nudă, dar profundă, devenea mai dezirabil. Termenul exclus în această atribuire pozitivă a marginalității era reprezentat chiar de această realitate care ridica probleme de alt ordin decât racordarea sufletului la natură, cultivarea pământului sau bunătatea sufletească a țăranului (cu care acești scriitori aveau relații sporadice, cel puțin dacă privim evoluția socială a României interbelice din perspectiva mobilității vertical-aspirаționale pe care majoritatea acestor intelectuali o reprezentau). Indiferent, însă, de particularitățile biografice ale acestor scriitori și punând momentan între paranteze tendințele dominante ale vieții social-politice ale vremii, se poate afirma că modelul dominant de lume și repertoriile textuale prin care ea se reactualizează propune, la începutul secolului XX, o reprezentare a marginalității prin atribuire simbolică de trăsături, dispuse antitetic. Nu este vorba aici doar de clișeele literaturii sămănătoriste, ci și de aerul de familie (ele fiind, în acest caz, ruda mai săracă) pe care îl împart cu alte motive ale literaturii romantice, de la solipsism la simbolistica excepționalității individului în luptă cu societatea coruptă și antiidealistă. Problema nu se mai pune, astfel, în termenii propuși de Z. Ornea, pentru care literatura sămănătoristă „exprima cel mai bine sensibilitatea românească (…) a unei sensibilități determinate (…) de gradul de evoluție al sufletului național (…)”[5].

Dincolo de aceste inefabile, precum „sufletul național”, avem un model predeterminat la nivelul imaginarului, în care marginalitatea joacă un rol esențial, care reprezintă fundalul subiacent construcției lumilor ficționale ale perioadei. Față de acest model dominant reacționează autorii care scriu, în principiu, după 1916. Atât tinerii în formare care nu se recunoșteau în aceste contra-proiecții (să nu uităm ce atmosferă mic-provincială – corectiv concret al paseismului - rescriu în primă fază, primii avangardiști, Tzara și Vinea, de exemplu), cât și unii dintre acești scriitori, încântați în primă fază de claritatea imaginarului confraților mai în vârstă și de ușurința epică (aici însemnând lipsa construcției și suflul liric) cu care se putea construi universuri ficționale validate de tradiția genului, au reacționat primii față de această simplificare a problemei. Chiar dacă erau sincer dedicați valorilor tradiționale sau dacă vedeau în reforma agrară o emancipare reală, ei trăiau și în alt univers, condus după alte coduri, radical diferite. Formula „sau/ sau“ transcrisă imaginar era, în realitate, o ecuație de tipul „și/ și; nici/ nici“. O realitate incomodă, bazată pe confluența unor termeni construiți în antiteză, de multe ori inconștient reprimată, alimentând astfel tiparul imaginar al marginalității

[4]*De la N. Filimon la G. Călinescu. Studii de sociologie a romanului românesc.* Editura Minerva, București, 1982, p. 130.
[5]*Ibidem,* pp. 475-476.

simbolice, în care cele două planuri coexistau într-o fuziune imposibilă. De exemplu, în cazurile enunțate mai sus, intelectuali aspirând la tradiție implicați în viața mondenă, intelectuală, culturală, uneori bovaric, dar simultan nostalgici față de un spațiu matricial. Dacă unii au ales, ca Ionel Teodoreanu, să se întoarcă la o formulă simplificată, concentrându-se asupra unor tineri genuini (dar și ei privilegiați, cunoscând marginalitatea autentică doar prin intermediul „slugilor", având, deci, o poziție de superioritate incontestabilă față de inocența rurală), majoritatea scriitorilor pe care îi voi analiza au reacționat polemic, profund negativ față de această simplificare abuzivă a realității. Nu este vorba în acest punct doar despre teoria sincronismului și de adaptarea la mode(le), tehnici și imaginar occidental, dar și despre reconectarea la adevărata problemă a intelectualului român din primele decenii ale secolului al XX-lea, aceea de a funcționa, pentru prima oară, pe scară mai largă decât o elită izolată, într-o lume în care codurile culturale, valorile, modul de viață se aflau în contiguitate și simultaneitate, atât în exterior, într-un București dezvoltat asimetric, aluvionar, cât și la nivelul conștiinței individuale, nivel la care scriitorul se întâlnea cu publicul care trecea prin același proces de restructurare a valorilor. Dezrădăcinarea tratată sămănătorist însemna doar alienare, inadaptare, disoluție a legăturilor organice. Acest tratament ignora, însă, atracția pentru oraș, complexitatea vieții „noi", materială și culturală, apartenența scriitorilor (sau a altor aspiranți la noua intelectualitate, de la avocați, jurnaliști, funcționari, profesori, chiar de provincie) la o nouă categorie profesională, definită după alte criterii și oferind alte surse de satisfacție. Cele două regimuri de existență se suprapuneau și concurau în permanență. De aceea, marginalitatea atribuită (a intelectualului, a țăranului simplu, dar pur, a tânărului idealist, dar corupt) nu mai putea susține imaginarul modern al omului de cultură de după primul război mondial și a fost respins cu violență sau cu subtilitate, direct sau mediat, de toți scriitorii pe care se înscriu într-o traiectorie de edificare a unui nou model de investigare a acestei realități dinamice. Dacă acest model mai avea viabilitate politică, valoarea lui de instrument de înțelegere a identității devenea nulă. Destinși din corsetul ideologiei literare depășite, termenii vor ocupa deodată aceeași poziție, revendicând simultan fidelitatea individului, coexistând într-un spațiu identitar imposibil. Construcția „și/și" anulând disjuncția „sau/sau" poate fi, însă, așa cum demonstrează James McFarlane[6], subiacentă și altui tip de proiecție culturală, construind o paradigmă care rearanjează toate raporturile dintre elemente lumii ficționale. Ca să revin la exemplul utilizat mai sus, Leopold Bloom este și Ulise, și un cetățean oarecare, într-o continuitate care sfidează demarcările logice riguroase. Problema scriitorilor care au refuzat sau nu au reușit, pe parcursul întregii cariere, să se elibereze de sensibilitatea înscrisă în modelul dominant, chiar dacă acesta își pierduse puterea explicativă și imaginativă, se regăsește în relevanța lor aproape nesemnificativă astăzi sau semnificativă dintr-un punct de vedere extern demersurilor lor artistice[7].

Schimbarea primei formule, dihotomice, cu cea ambivalentă, oscilantă, în permanentă negociere ontologică surprinde perfect fuziunea incompletă de orizonturi existențiale descrisă mai sus. Ea s-a transformat într-unul dintre elementele care au reconstruit imaginarul literar și

[6] Citez din criticul britanic: „committing oneself neither to the notion of 'both/and', nor wholly to the notion of 'either/or', but (as it were) to both, and to neither. (…) the Modernist formula becomes 'both/and and/or either/or', James McFarlane, „The Mind of Modernism", în Malcolm Bradbury, James McFarlane (ed.), *Modernism. A Guide to European Literature.1890-1930.*, ed. a II-a, Penguin Books, 1991, p.88.

[7] Ceea ce nu înseamnă că ei nu vor fi recuperați niciodată, într-o vreme în care un imaginar de tip antitetic va redeveni o forță creativă capabilă să exprime nuanțe și inflexiuni ale realității obnubilate de modelul dominant al acelei perioade virtuale și puțin probabile.

cultural, identificând în pluralitatea identitară și ambiguitate una dintre cele mai importante surse de interpretare a complexității realității perioadei interbelice. Această formă de existență a ocupat, central sau periferic, atenția tuturor scriitorilor importanți ai perioadei deoarece ea a fost asimilată discursului despre identitate în fața/ca urmare a modernizării. În același timp, a furnizat un nou cadru perceptiv, dar și o mare varietate de soluții (sau de adâncire în criza absenței unor soluții existențiale satisfăcătoare). Presate să se definească exclusiv într-o relație disjunctivă (sau-sau), personajele din operele pe care le voi analiza conștientizează (sau sunt obligate să se confrunte de către narator) straniul atașament față de mai multe tipuri de discurs și, ulterior, faptul că această contiguitate a planurilor care erau, în mod obișnuit, separate, formează o criză profundă la nivelul identității („nici/nici"). Găsim astfel de reprezentări atât în opera autorilor canonici: Liviu Rebreanu (de exemplu, Titu Herdelea, ca să nu mai vorbim despre Apostol Bologa), H.P. Bengescu, Mateiu Caragiale, Mircea Eliade, cât și în rândul autorilor ignorați astăzi, precum Ion Marin Sadoveanu, G.M. Zamfirescu, Jean Bart sau Pavel Chihaia, citiți selectiv și sporadic, precum Felix Aderca sau Arghezi (prozatorul) sau citiți eronat ori cu un interes pur ideologic (dar o lectură a ideologiei epocii, mai puțin a autorului), ca în cazul lui M. Sebastian. Problema devine deodată complexă, fertilă creativ, permite soluționări narative multiple și descrie traiectorii existențiale de o complexitate variabilă, diferite între ele, circumscrise, însă, de complexul marginalității și, în unele cazuri, de obsesia rezolvării acestuia (prin găsirea unei noi sinteze, prin armonizarea planurilor sau prin renunțarea la unul dintre polii identitari).

Deși pare că argumentația de până aici desenează un drum de la simplu la complex, de la o simplă etichetă, obținută prin reducerea paletei cromatice la cele două tonuri-contrast, la multiplicitate, drumul nu este ireversibil și nici nu are un singur sens (și nici o singură bandă). Nu este vorba doar despre modulul antitetic tradiționalism – modernism, înțeles tematic și tehnic. Formele de marginalitate (auto)-atribuite[8] sunt, în continuare, legitime estetic, au forță generativă considerabilă. Mitul artistului-explorator, transgresând cotidianul, împingând cunoașterea dincolo de granițele simțului comun, atașamentul față de un ideal corectiv al realității, înnobilarea estetică a lumii și așa mai departe sunt tipuri ficționale care funcționează în continuare, uneori în paralel cu alte viziuni asupra marginii. Înțeleasă ca joc între diferență și identitate, ceea ce permite interferența unor zone care, la nivelul imaginarului, erau izolate, tema marginalității permite o deblocare a unei crize de raportare la realitate. Scăpate din tensiunea perechilor antitetice, dimensiuni opuse ale imaginarului se pliază în formule incoerente, paradoxale sau profund a-tipice. Deci, cele două moduri de raportare la marginalitate se pot manifesta alternativ, pot conlucra sau pot descrie un arc de la adoptarea marginalității bifocale, negociate, spre subtilitate, ambivalență, complexitate sau cunoaște evoluția contrară: de la marginalitate negociată, ambivalentă la una standard, dihotomică, reconfortantă, terapeutică.

Omul marginal și plasarea sa incertă, simultaneitatea înlocuind opozițiile facile, multiplicarea surselor care își revendică fidelitate, dizarmonia mai multor planuri existențiale care îl conțin parțial, fără a-l integra satisfăcător se conjugă într-un topos esențial pentru perioada interbelică și într-un nexus imaginar al întregii literaturi moderniste (nu doar românești). Nu înseamnă, însă, că am identificat în acest topos o supra-categorie care se poate

[8] Înțelegând prin marginalitatea auto-atribuită: "Într-o definiție simplă, aceasta implică internalizarea unui set de trăsături atribuite. Ceea ce este definit exterior, prin atribuire, se transferă la nivelul identificării interne." Dan Țăranu, *Toposul marginalității în romanul românesc. Dimensiuni ale marginalității*, Ed. Muzeului Literaturii Române, București, 2013, p.224.

aplica, indistinct, la toți autorii din perioada interbelică. De altfel, a susține aplicabilitatea universală a unui element care ține de imaginarul scriitorilor înseamnă a-i invalida pertinența. În afară de autorii care aleg, oportun sau nu, să funcționeze în regimul antitezei, fără să o problematizeze, această metodă retractilă fiind ea însăși o reacție la complexitatea accelerată a modernizării (sau la accelerarea complexității), există și autori pe care i-am putea încadra mai degrabă artificial în această discuție. Ei pot fi distribuiți în două categorii, prima fiind reprezentată de cei care împrumută, asumat sau nu, modelul realismului standard, mutând discuția despre marginalitate în algoritmul verificat al avansării inexorabile spre centru, precum George Călinescu în *Enigma Otiliei* sau Gib Mihăescu, în *Zilele și nopțile unui student întârziat.* Dacă Felix, orfan devenit medic, își abandonează formele anterioare de identitate, fără a se mai recunoaște în avatarurile părăsite, Mihnea Băiatu suferă un brusc proces de convertire de la statutul de pierde-vară la cel de băiat serios, dedicat studiului. Călinescu este mai ambițios, conjugând o marginalitate înțeleasă vectorial centripet, cu cea esențializată, ca simptom al tarelor și a altor vicii de caracter amplificate pentru efectul comic.

În afară de această organizare centripetă, clasică, a doua categorie include romanele în care domină discursul psihologizant *monologic*, ale lui Anton Holban, Gib Mihăescu (*Rusoaica),* Camil Petrescu, nu sunt susceptibile la o interpretare a lor în termenii marginalității. Nu fundamentele identitare ale personajului sau confruntarea dintre diferite definiții ale sinelui sunt în prim-plan aici, ci blocaje în interiorul aceleiași paradigme de cunoaștere. Intelectualul absorbit în formula sa de sine încearcă să-i înțeleagă limitele, fără a o pune la îndoială. De vină (mai exact, obstacolele cunoașterii de sine) sunt ceilalți. Desigur, granițele acestor delimitări sunt poroase și un exercițiu critic aplicat poate, dacă își propune neapărat, să găsească și trăsături ale marginalității în romanele analitice ale perioadei interbelice. De exemplu, este clar că există o filiație importantă între o concepție rousseau-istă despre individ, reimaginată sub forme romantice și neoplatoniciene, care contribuie la modul egocentric, autotelic, de înțelegere a lumii pe care îl teoretizează Gheorghidiu și din care se hrănesc drama și confuziile lui Ladima (un personaj care suferă de o orbire aproape gnostică). În alte cazuri, fie că e vorba de întregul univers artistic al unui autor, fie de opere izolate, marginalitatea nu este o temă distinctă sau importantă sau, uneori, nu orice experiență socială care presupune mai multe „centre" reprezintă un caz de marginalitate.

În concluzie, a grupa toate aceste forme a căror varietate ține până la urmă de specificul creativității și de originalitatea actului ficționalizării nu este, cred, neapărat un progres epistemologic, ci o schematizare, poate dezirabilă, dar care nu face întotdeauna dreptate individualității operei. Utilizarea marginalității și a asocierilor ei pe plan identitar este, în egală măsură, o reflectare și o reflecție, o reacție și o provocare la adresa contextului cultural. Ea poate fi asumată explicit și plasată în centrul construirii realității ficționale sau poate fi accesată implicit, ca un instrument de expresie și analiză mai adecvat lumii în care sunt plasate personajele din epocă. Această schemă se poate transforma într-o strategie implicită de sistematizare, urmărind îndeaproape textele analizate și indicând care sunt mecanismele narative, construcțiile textuale și ficționale, prin care se manifestă toposul literar. O clasificare mai interesantă, centrată pe proiectul existențial reprezentat de personaj sau de personaj-narator, constă în gruparea tipurilor de răspuns, de soluție existențială la problema marginalității ambivalente, orientate bi-focal. Când fac asocierea dintre ambivalență și marginalitate mă refer în primul rând la sensul originar al termenului de ambivalență, reflectat la nivelul auto-reprezentării sau prezentării prin perspectiva vocii narative a poziției marginale în raport cu un sistem sau, de regulă, cu două. Conținutul interior al experienței are, de regulă,

un corespondent obiectiv în raportarea individului la ceilalți, fie sisteme sociale (comunități, familii, grupuri etc.), fie modele identitare (o familie intelectuală), fie coduri culturale care creează grupuri omogene, acestea împărțind aceleași premise de interpretare a lumii. O astfel de reinterpretare a imaginarului literar interbelic nu poate, cred, decât să repună în circuitul intelectual câteva premise teoretice aparent imuabile și are ca scop rediscutarea unor autori și interpretări ale lumii și modernității care riscă altfel fie să devină nesemnificative, fie să fie ‚reificate' într-o ideologie insensibilă la textura reală a literaturii pe care și-o anexează demonstrativ.

BIBLIOGRAPHY

1. ***_De la N. Filimon la G. Călinescu. Studii de sociologie a romanului românesc._ Editura Minerva, București, 1982;
2. Bradbury, Malcom, McFarlane, James (ed.), *Modernism. A Guide to European Literature.1890-1930,* ed. a II-a, Penguin Books, Londra, 1991;
3. Goldmann, Lucien, *Essays on Method in the Sociology of Literature,* (trad. în lb. engleză, William Q. Boelhwer), Telos Press, St.Louis, MO, 1980.
4. Ornea, Zigu, *Tradiționalism și modernitate în deceniul al treilea,* Ed. Eminescu, București, 1980;
5. Țăranu, Dan, *Toposul marginalității în romanul românesc. Dimensiuni ale marginalității*, Ed. Muzeului Literaturii Române, București, 2013;